

Sanden, W. A. B. van der, *Reuzenstenen op de es. De hunebedden van Rolde* (Erfgoed in Drenthe I; Zwolle: Waanders, 2007, 223 blz., €19,95, ISBN 978 90 400 8367 9).

De titel van dit boek doet vermoeden dat ik met een archeologische verhandeling over twee hunebedden bij het Drentse Rolde van doen hebben. Maar zodra ik het rijk geïllustreerde boek snel doorblader om een eerste indruk te krijgen, ontdek ik tot mijn verrassing geen eindeloze serie plaatjes van opgravingsplattegronden, potscherven en vuurstenen werktuigen. Dit boek gaat duidelijk over iets anders. Het gaat over de 'belevingsgeschiedenis' van twee markante hunebedden in het Drentse essenlandschap.

Hunebedden behoren als megalithische 'grafmonumenten' van de zogenaamde trechterbekercultuur (3400-3200 v.Chr.) tot de meest in het oog springende archeologische verschijnselen in het huidige landschap. Ze zijn als relict van deze vroege, landbouwende gemeenschap zichtbaar en imponeren door het formaat van de stenen waaruit ze zijn opgebouwd. De monumenten hebben binnen (en buiten?) de trechterbekergemeenschap zonder twijfel een belangrijke rol gespeeld. Maar Wijnand van der Sanden laat in dit boek zien hoe de 'stenhopen' ook daarna een rol hebben gehouden als betekenisvolle elementen in het landschap. Het is, zoals de auteur in de inleiding aangeeft, een diepgravend onderzoek naar wat deze megalieten in de loop der eeuwen hebben doorgemaakt, naar hoe mensen er vanuit verschillende perspectieven, met verschillende opvattingen naar hebben gekeken. *Reuzenstenen op de es* sluit hiermee aan op het concept van de 'culturele biografie van het landschap' waarin het lange termijnperspectief op de dynamiek van het gebruik van het landschap centraal staat en dat de laatste jaren in archeologische kringen aan populariteit wint. Dit boek beschrijft in feite een 'culturele biografie van twee grafkelders'.

Om deze biografie te kunnen schrijven, heeft de auteur alles gebruikt wat er over deze hunebedden te vinden viel. Het wordt, zoals hij zelf waarschuwend aankondigt, '[...] een intensief bezoek en er is weinig waar ongezien aan voorbij wordt gegaan. Zelfs niet aan de bomen (de verdwenen bomen inclus), de borden en de grenspalen. En elke hunebedsteen wordt minstens tweemaal omgedraaid. Bij wijzen van spreken dan'. De lezer die vervolgens via het Rolder kerkje op weg gaat naar de hunebedden komt daar dan ook snel achter: 'Het door steunberen en spitsboogvensters gelede schip wordt aan de oostkant afgesloten door een vijfhoekig koor en aan de westkant geschraagd door een stoere toren die bestaat uit vier door 'waterlijsten' gescheiden, naar boven toe telkens iets inspringende bouwlagen, met als bekroning de spits die al van ver als die van Rolde te herkennen is'. Een zin als deze is typerend voor de detaillering en stijl die in het hele boek te vinden is. Een dergelijke detaillering brengt het risico met zich mee dat de lezer na een aantal pagina's afhaakt, maar gelukkig blijft het een aangenaam bezoek, begeleid door een bevlogen gids die stukje bij beetje allerlei facetten toevoegt aan het verhaal over de hunebedden en de omgeving waarin zij liggen.

Aangekomen bij het ‘hunebeddenreservaat’ volgt een typering van het perceel en krijgen we een beschrijving van de hunebedden zelf. De lezer wordt in een aparte kadertekst, voorzien van heldere illustraties, ingevoerd in de nummering van de hunebedstenen. Op het eerste gezicht misschien een overdreven detail, maar later in het verhaal van wezenlijk belang om de ‘dynamiek’ van beide steenhopen te kunnen blijven volgen. Want hoewel men zou verwachten dat die enorme keien niet meer van hun plaats zijn gekomen, blijkt dat er in de loop der tijd behoorlijk wat veranderingen hebben plaatsgevonden. De inhoud van de grafkelders werd lang geleden uit nieuwsgierigheid ‘geruimd’, de oorspronkelijke heuvellichamen werden afgegraven en stenen verzakten of braken, werden weer overeind gezet, gestut of verankerd.

De veranderingen van en rond de hunebedden zijn evenwel een reflectie van de manier waarop mensen na het verdwijnen van de trechterbekercultuur tegen deze monumenten hebben aangekeken. In een aaneenschakeling van 13 korte hoofdstukken (het boek telt er 18 in totaal) en minstens zoveel toelichtende kaderteksten wordt duidelijk gemaakt hoe het ‘leven’ van deze hunebedden er tot de dag van vandaag heeft uitgezien. In de zestiende-eeuwse christelijke optiek, verwijst de benaming ‘duvels kutte’ naar de heidense oorsprong van de hunebedden. Verder werden hunebedstenen tot in de achttiende/negentiende eeuw gebruikt voor de wegverharding of de versterking van dijken, maar die van Rolde bleven dit lot bespaard. Maar tegelijkertijd blijken ook volksstammen zich te hebben verwonderd over deze merkwaardige bouwsels. Er zijn talloze schilderijen, tekeningen en foto’s gemaakt, waaruit vooral een romantische blik op de hunebedden en onlosmakelijke eiken spreekt. Minder romantisch is echter het plan uit 1847 om de hunebedden te verkopen. En dan is er nog de bemoeienis van officiële instanties en hooggeplaatste personen. Een reeks namen van vooraanstaande archeologen, predikanten en notabelen passeert de revue, zelfs het koningshuis in de persoon van koning Willem III. De toegenomen publieke belangstelling voor de hunebedden leidde er evenwel toe dat het ‘cultuurtoerisme’ een nieuwe bedreigende factor (souvenirjacht, beklimmerij) voor de monumenten is gaan vormen. Over welke beschermende maatregelen te nemen, blijken de geleerden en (toenmalige) monumentenzorgers het ook niet altijd eens te zijn geweest. De één zou er het liefst een hek omheen zetten, terwijl de ander juist waarde hecht aan de belevingswaarde. En overigens blijkt dit nog steeds een dilemma, waar ook Van der Sanden in het laatste hoofdstuk mee worstelt.

De dynamiek van twee hunebedden. Het lijkt een contradictie, net als de in het boek belichte dynamiek van de (korst)mossen die op de ogenschijnlijk ‘levenloze’ keien groeien. Het schijnbaar onveranderlijke blijkt zeer veranderlijk. Een waardevol, met passie geschreven werk en een welkome aanvulling op de ‘traditionele’ archeologische publieksboeken.

Hans Peeters

Meihuizen, J., *Sans égards. Prof. mr. A. Pitlo en zijn conflicten met joodse juristen* (Amsterdam: Boom, 2007, 143 blz., €19,50, ISBN 978 90 8506 423 7).

Dit boekje van nog geen 70 pagina's tekst, opgesierd met 41 bladzijden afbeeldingen en voorzien van 26 pagina's noten c.a., kan er geen aanspraak op maken een biografie van de Amsterdamse rechtsgeleerde Pitlo (1901-1987) te zijn. Het gaat slechts om een paar conflicten die de man heeft gehad met enkele collega's: niet zo ongebruikelijk – zelfs onder juristen – als de schrijver, quasi naïef, wil doen geloven. Eigenlijk is dit jammer, want er zijn maar erg weinig biografieën van Nederlandse juristen aan te wijzen – en daar waren toch kopstukken bij zoals Hugo de Groot, Gerard Noodt, Cornelis van Bijnkershoeck, Jonas Daniël Meijer en H.J. Scheltema: veel meer levert de rechtshistorische biografische literatuur niet op.

Meihuizen, die in 2003 aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde op 'De bestraffing van economische collaboratie in Nederland na de Tweede Wereldoorlog', heeft als zijn onderwerp een klein aspect van de veelzijdige werkzaamheden van deze markante jurist gekozen, wiens commentaren op het Burgerlijk Wetboek als het ware een Amsterdamse 'school' hebben afgezet tegen de Leidse. Pitlo was een erudiet en eigenzinnig man maar ook een begenadigd docent. Kort na zijn krediet-benoeming als lector – hij was niet gepromoveerd – kreeg hij van uitgeverij H.D. Tjeenk Willink in 1941 het verzoek als *stand in* te fungeren voor mr. C.H.F. Polak (1909-1981), die het in 1934 op zich had genomen een nieuwe druk te verzorgen van de *Schets van het Nederlandsch burgerlijk recht* van Veegens en Oppenheim – de laatste een oom van Polak. Die bewerking schoot niet erg op en toen de delen 1 en 2 in juli 1940 nog niet klaar waren, kwam directeur M.A. Reinalda met een pressiemiddel. Pitlo had intussen voor de uitgever in snel tempo een keurig typoscript van een nieuw boek ingeleverd, de *Korte uitleg van enige burgerlijke rechtelijke hoofdstukken*, dat een 'klapper' zou worden. Dit boek verscheen in 1941 toen Polaks bewerking van het tweede deel, over zaken- en erfrecht, van de *Schets* van Veegens-Oppenheim eindelijk voor de druk gereed was. Het tijdsgewricht leek niet gunstig om een boek op naam van 'Joodse' auteurs als Oppenheim en Polak te laten verschijnen. Met het (voorbarige?) argument dat de Duitse bezetter zo'n boek wel zou verbieden, stelde Reinalda aan Polak voor, subsidiair drong hem op, als tijdelijk vervanger op het titelblad: Pitlo – een truc die bij voorbeeld ook werd toegepast bij de verschijning van *De Tachtigjarige oorlog* (Schaper voor Presser).

Vervolgens ontstond een 'conflict' over de bewerking van het volgende deel der *Schets*: Polak voelde er niets voor zich ook die nog eens uit handen te laten nemen. De uitgever maakte toen aan een slepende zaak een einde door Pitlo te vragen dan maar zelf een 'nieuw' deel over het verbintenissenrecht te schrijven. De tekst van de uitverkochte *Schets* van Veegens en Oppenheim kon daarin overigens niet over het hoofd worden gezien: feitelijk moest ook dit wel weer op een of andere vorm van bewerking neerkomen. Na de oorlog wachtte